

**„PEREGRINUL” („THE PILGRIM”) BY ION CODRU DRĂGUSANU: A
MULTICULTURAL SYNTHESIS OF EUROPE**

Cristian Moroianu

**Assoc. Prof., PhD, University of Bucharest / ”Iorgu Iordan-Al. Rosetti” Institute
of Linguistics of the Romanian Academy**

Abstract: This essay presents the opinion of this Transylvanian author about the European languages and cultures of his time. He had achieved this opinion during his journeys through different states of the old continent. The following aspects will be pointed out hereby: a) the cultural degree and the level of civilization of other countries in Codru Dragusanu’s opinion, b) the comparison, both an objective and a subjective one, made between the former and those of Transilvania and Muntenia (Wallachia), c) the cultural, political or economic relations between those states the author had travelled through, d) the linguistic approach of the comparative descriptions the author made, the latter showing his qualities as a man of culture and of European feeling, too.

Keywords: european culture, multicultural relations, linguistic approach, modernity, tradition.

I. „Peregrinul transilvan sau Epistole scrise den țări străine unui amic în patrie de la anul 1835 până închisive 1848”, singura operă prin care a rămas în literatura noastră memorialistică Ion Codru Drăgușanu¹, cuprinde 32 de epistole, scrise de autor, cel puțin sub forma unor însemnări de călătorie, pe parcursul peregrinărilor sale prin țară și în străinătate, în perioada amintită în titlu. Jurnalul său, care cuprinde, sub forma impresiilor de călătorie, o descriere literară a principalelor orașe vizitate (București, Viena, Budapesta, Milano, Roma, Baden-Baden, Stuttgart, Paris, Londra, Nisa, Napoli, Geneva, Strasbourg, Genova, Frankfurt, Sankt-Petersburg etc.), a întâmplărilor trăite și a oamenilor pe care i-a cunoscut, este, în egală măsură, pentru autor un prilej de a-și face cunoscută propria viziune despre lumea contemporană, despre organizarea politico-administrativă și activitatea culturală a țărilor prin care a trecut, despre firea și despre modul de a gândi al oamenilor etc., într-o continuă și

¹ Prima ediție, tributară ortografiei latinizante specifice epocii, a apărut în 1865, fiind continuată de alte trei ediții (postume): 1910 (îngrijită de C. Onciu, cu sprijinul lui N. Iorga), 1942 (îngrijită de Șerban Cioculescu) și 1956 (îngrijită de Romul Munteanu). Despre biografia și activitatea culturală a lui Codru Drăgușanu, vezi prefața acestei a treia ediții, scrisă de Romul Munteanu, p. 5-32, ediție pe care am folosit-o și noi în analiza de față.

consecventă raportare la situația existentă în Țările Române. Desigur, această viziune aparține omului de cultură al timpului său, influențat de propriile experiențe de viață, de lecturile sale, de atmosfera epocii respective, aflată la granița dintre vechi și nou, într-o fragilă stabilitate, între războaiele europene de la început de secol și revoluțiile de la jumătatea aceluiași secol, și care înțelege, cu o înțelepciune dictată de bun-simț, distanțele sociale și de mentalitate. Din comentariile autorului, rezultă, pe de o parte, fatalitatea diferențelor istorice dintre oamenii aparținând diverselor popoare și, pe de altă parte, dorința de ridicare a maselor, de la noi și de pretutindeni, prin educație, cultură și religie.

II. Ion Codru Drăgușanu este, indiscutabil, înzestrat cu o fină capacitate de a vedea realitatea lucrurilor și a oamenilor din jur. Autodidact, cunoscător de limbi străine, inteligent și cu un rafinat simț al umorului, pe cât de ironic, pe atât de autoironic², își construiește un personaj cât mai aproape de realitate, fără prejudecăți, care observă, pe baza propriilor experiențe, lumea din jurul său, cu grijă față de detalii și cu o evidentă dorință de a fi cât mai sincer și mai realist. Deși are conștiința apartenenței la spațiul românesc, tot ceea ce spune și face îl transformă într-un adevărat „homo europaeus” prin normalitatea efortului său de integrare în lumi, straturi sociale și mentalități diferite, prin conștiința diferențelor și prin dorința de depășire a acestora. Influențat de „cultura luminilor”, Codru Drăgușanu își arată, în plus, prin memoriile sale, bunul simț de ardelean din centrul țării, născut și crescut într-o familie de țărani liberi (boieri-grăniceri), doritor să cunoască oameni, să experimenteze lucruri și să vadă locuri noi, îndrăzneț și consecvent, optimist și învățând din propriile greșeli, iubitor de dreptate și de frumos.

III. O primă analiză este legată de opiniile lui Codru Drăgușanu despre atitudinea și comportamentul oamenilor din țările prin care a călătorit. Spre exemplu, ceea ce îi caracterizează pe vienezi este, în primul rând, tăcerea: „Ei nu strigă, nu vorbesc, ci numai zbârnâie pre strade, ca albinele în alvearie. Minune cum atâte lovituri cu cotul, pre strade strâmte și scure nu-i aduc în afect să facă larmă. În București, cei ce au ceva de vânzare și-o strigă pe poduri cu glas mare, asurzindu-te: aici, Doamne ferește, nu”. Relieful, drumurile și orașele din Austria și Ungaria nu sunt atât de diferite ca cele din România³: „Afară de cetăți

² Iată o autoprozentare a autorului, plecând de la un proverb: „Inter vaccas bos est abbas. Mi se tâmplă literale: trec adecă de om învățat, pentru că den câți veniră cu mine nimeni nu știe ceva italienește, pre când eu den Viena-mi cumpărai gramatica și o rup de minune. Germanește știi bine, în francă m-am exercitat încâtuva, apoi poftim! să nu creadă oamenii că-s încaile popă?”

³ Autorul menționează de fiecare dată faptul că el aparține României, pe care o numește ca atare: originar din Transilvania și frate cu conaționalii maghiari, trecut în Țara Românească, în egală măsură patria lui.

[cuvântul este folosit, constant, cu sensul de „oraș”, fiind o românizare a lat. *civitas*, -*atis*, eventual a fr. *cit * sau a it. *città*, cu aceeași origine, n.n.], nu e mare diferența între Ungaria și Țara Muntenească. Tot acel șes neted ca și preste Carpați, tot acele colibe scunde și rău coperite, ca și în România, pretotindeni. (...) Drumurile stau cum le creă Dumnezeu cu cuvântul; nimeni, ca și în România, nu profană natura cu lucrul mânilor sale.⁴ (Vindobona, decembrie 1838). Comparația dintre români și maghiari, pe de o parte, și italieni, pe de alta, este, din punctul de vedere al atitudinii față de propria țară, net în favoarea celor din urmă, fără însă ca aceasta să fie privită ca o calitate a oamenilor, ci mai degrabă ca un dat istoric: „(...) pre când ilariopoletanii [bucureștenii, n.n.] cântă *Dâmbovița apă dulce*, și maghiarii *Extra Hungariam*, italienii pot să tacă. Cei dintâi au lipsă a-și lăuda țările de bune, căci în tot minutul te convingi de contrariul, pre când aici vorbește Italia singură”.

Foarte interesant este sentimentul unei lumi deschise, unde se poate călători fără prea mari restricții. Din această perspectivă, autorul se simte un om liber, cu aceleași drepturi și posibilități ca orice cetățean european: „Mediolanul e o cetate de sărbătoare și mulți oaspeți reșed aici vara, căci nu e cald preste măsură. Acum deși ca primăvara noastră, tot e iarnă și nu sunt străini mulți. Noi și câțiva angli petrecem în ospelul *Gran-Bretagna*, toată ziua în ospăț și glume, căci aci e ieftinătate, ca în București” (ianuarie 1839).

Mâncarea este discutabilă și, ca de obicei, privită comparativ: „În Viena cafeaua se servește în tăsuțe ca degetarele și nește cornuțe cât păstăriele de fasole; aci (la Milano, n.n.) tasa de o cupă, pâne albă, ce e drept nu așa de delicată ca în Viena, cu grămada, și unt proaspăt ca un muntecel la dejun, opt mâncări la prânz, ceai spre seară și cina cu abundență, apoi vin la discrețiune, toate pre zi pentru trei, patru lire. (...) Aceste mâncări („rizotto di Milano și polenta con ucelli, adecă o specie de pilaf și mămăligă cu vrăbii fripte pre dânsa”) nu le poți compara cu altuceva fără cu „magyar k poszta”, „s chisch kampest”, adecă varză acră cu r ncezeală, delicatețe ce la noi, unde-s atâtea națiunaletăți, fiecare cu predilecțiune și-o apropiază”⁵. Într-o altă scrisoare, datată din Nisa, iunie, 1842, autorul comentează bucătăria franceză și caută noduri în papură, fără să se poată abține de la generalizări asumate: „Cuina francescă în adevăr e escelinte, dară pânea în genere nu e sărată de ajuns, pentru că nu se sară ca la noi cu sare gemă, căci în Franca e puțină, ci cu sare marină ce are gustul fad, apoi bucatele după gustul

⁴ Este evidentă ironia la adresa unguirilor, pe care îi consideră, contextual și comparativ, înfumurați: „(...) maghiarii pusteii, măcar că și desculți poartă pinteni, sunt așa de z ng loși, inc t ți-e greață a te uita la d nșii, ceea ce la români, fie c t de mizeri, nu se vede”.

⁵ Traducerile făcute de autor sunt toate, sub aparența unei maxime acurateți, pline de ironie.

lor caut să le mănânci mai reci, almintre te fac mocan, ca pre maghiarul nostru. Francul nu poate pricepe că și alte popoare ar avea ceva bun, cel puțin mai bun ca el, așa e de fanfarun”. Codru Drăgușanu laudă cu jumătate de gură vinul de Champagne, „faimos în toată lumea, dară mai pretotindene mincinos. În țara lui, nu ne înșelarăm, ne se servi genuin”, dar critică cidrul băut, pentru prima dată, la Montreuil, care i s-a părut „vin almintre tare, dară cu gust oțet. E numai surogat de vin, ca în Germania cafeaua de secară”. În drum spre Napoli cu vaporul (iulie 1842), a trăit succesive experiențe neplăcute datorate vremii și neobișnuinței, care au culminat cu o tragedie culinară, trăită de un om cu o relativ bună experiență în domeniu: „Mâncasem biscoți de Brașov încă den tinerețe, biscoți franci *à la cuillère*, biscoți angli serviți cu ceai, cunoșteam gustul macaronilor cu caș de Parma, cu suc de carne și înecați în unt proaspăt. Biscotul marin seamănă în virtute ca fierul oțelit, almintre e cocă nesărată, ca pânea francescă; macaronii lui signor Corbo mi se serviră fierți în apă simplă, presărați cu brânză mucedă și ilustrată de streapezi, stocofișul, o specie de talpă ce se vinde cu pundul, atât de aromatică, cât să-l miroși den coasta toscană sau den Sardinia pierdute în orizontele depărtat, apoi un vin dulce și fad fără probă de putere”. Cât despre obiceiurile culinare ale englezilor, autorul face o expresivă sinteză astfel: „Anglul e națiunea cea mai mîncăcioasă pre pământ. Dimineața cum se scoală bea ceai sau cafea, la zece ore antemeridiane mănâncă un beefsteak și bea bere, prânzește în formă la două, repețește ceaiul la cinci pomeridiane și nu lipsește a cina cumsecade la nouă seara, dară apoi mai urmează adesea punci” (Londin, septembrie, 1840).

La Milano, conversația se purta „italienește și francește, de germană nu va să audă nimeni, crez că și cine o știe nu spune, fiindcă italianii urăsc pre germani foarte, și de aici vine că, deși par a fi blânzi, pre stradele cetății lor tot la cincizeci de pași e o sentinelă militară. Am văzut feciori români în garniziune și cu rară plăcere am conversat românește cu dânșii așa departe de patrie”. (Mediolan, ianuar 1839). Din context rezultă o oglindă fidelă a relațiilor nu foarte prietenești dintre italienii din nord-est și vecinii lor austrieci⁶. Câțiva ani mai târziu și într-o cu totul altă situație, iată caracterizarea comparativă a unui alt oraș european (Sântu Petrupole, prier 1843): „Ca toată Rusia, mai ales Petropolea e numai o specie de castre militare și, cum am zis de Roma, că den publicul stradelor 95 percente sunt popi, așa se poate zice în Petrupole că-s 95% soldați (...)”. De asemenea, în timpul unei opriri la Pesta, în 1839, autorul a ieșit „la preîmblare” cu căpitanul italian al corabiei care îl adusese acolo: „mersem într-o

⁶ Pe de altă parte, autorul apreciază faptul că „den firea lor sau den împrejurările politice, nu știu bine, supușii austriaci [locuitorii din nordul Italiei aflat sub administrație austriacă, n.n.] sunt mult mai serioși ca ceilalți italieni, însă și mai bărbați și mai avuți mi se văd”.

specie de casină a cetății, unde se află multă junime studioasă, între care și doi compatrioți transilvani. Cu aceștia intrai în conversațiune după a lor provocare, văzând că nu mi-e Transilvania străină, deși nu le spusei că-s chiar transilvan. Se mai apropiară și alții auzindu-ne vorbind cât italienește, cât românește și în fine se întinse conversațiune generale germană, ca toți să ne înțelegem”.

Cu aceeași ocazie, aflat la un ospăț, comentează cu străinii comeseni despre asemănările dintre Ungaria și România în privința libertăților politice și a practicilor boierimii, cu observația că „în Ungaria poți vorbi den rărunchi în contra guvernului, tocmai ca și în București. Altceva e a scrie în ziare publice, căci acestea-s supuse unei cenzuri foarte aspre”: „Aflai că magnații maghiari, ca și boierii români, merg de-și delapidă averea în țări străine, dară nu prea le e iertat a cerceta Parisu ca boierii noștri, nice a-și face studiile la universitățile liberale germane”. În compensarea unei asemenea lipse, autorul speră că ambele popoare, maghiarii și românii, vor depăși „datele primitive” ale propriilor îndeletniciri și cutume: „Deși în toate este privințe [ritmul lent al progresului în viața politică, economică, administrativă și socială, n.n.], maghiarii seamănă bine cu boierii noștri, ei totuși de curând parcă făcură un pas mare spre înaintare ... Dacă ungurii, vecinii noștri, den lungul somn al inerției începură a se deștepta și-s însuflețiți de reforme, e bună speranță că boierii noștri nu vor rămâne înapoi, mai ales dacă se vor strădui a-și câștiga cultura științifică ce le lipsește cu totul și cu care mulți maghiari sunt dotați. În cultură, ca și în natură, imitezi pre vecinul mai curând ca pre depărtatul, și țini [sic!] pas mai ușor cu cel ce merge încet, ca cu cel ce fuge”. Aflat la Napoli, în iulie 1842, își menține o anumită rezervă față de comentariile politice, sugerându-i destinatarului său fictiv să evite eventuale „aluziuni”, „că și așa cred oamenii că-s spion franc. (...) aici e locul a-ți ține limba între dinți în legea anglului, nu să latri verzi și uscate, ca în Francia, unde poliția ascultă tot felul de espectorățiuni cu indulgență, ca să afle opiniunea publică, fără a te supăra pentru aceasta”.

Sentimentul de normalitate a diversității umane, instituționale, arhitecturale europene transpare și cu ocazia călătoriei în Suedia (epistola din Baden-Baden, iulie, 1840), la Stuttgart, unde „fiind duminică, mersem în vecinătate pre colnicea Rothberg la o capelă rusă de arhitectură grațioasă greacă, ce fu rădicată pentru o principesă den familia imperiale rusă și ascultarăm liturghia după ritul nostru”. Profită de acest moment de relaxare culturală și comentează despre „toate naționalitățile aici cu uzură reprezentate, apoi cându-s oamenii fără treabă se arată firea fiecăruia în „negligé” (cum am zice nespălat, n.a.). Portretele „intimilor”

săi sunt un amestec de sinceritate și de ironie, iar printre rânduri sunt completate de mici, intenționate (dar imediat atenuate) „răutăți” umane:

„Mister William esquire: E secretar privat al unui sol rus și stau cu dânsul în relațiuni cât se poate de amicabile. Caracterul anglu se arată la dânsul în toată ocaziunea, căci despre germani aici în țara lor, unde el e oaspe zice numai: „ești străin”. Anglul, adecă, vrea să fie pretotindeni acasă, nicăire străin și are oarecum dreptate, căci nu știu care stat n-ar fi dator anglilor”.

„Don Estevan: Un spaniol înfumurat, curiar de familie al unui duce din țara sa, e nobile den provinciile basce, ce au nescari instituțiuni ca ale noastre transilvane, adecă privilegie preste privilegie. Și acesta mi-e cunoscut, dară-mi caută mult timp preste umeri și-mi vorbi tot de bravurile antecesorilor săi, până-mi luai osteneala a-mi arăta și eu genealogia esact în modul următor fără a finge ceva după cum tu bine știi. (...) După ce spusei lui Don Estevan cu câte venerabile piei de câne mă pociu glorioasă (sic!) se mai întinseră zbârciturile feței, mă tractează de egal și nu-mi refuză *pinta* de vin, când se tâmplă să i-o oferesc după moda noastră patriotică, care aici nu e în uz; dară la familiaritate perfectă nu o adusei cu hidalgul (nemeș span) meu - că e preste puțință cu un spaniol. (...) Lumea s-au schimbat foarte și azi spaniolul are numai sumeția goală ca posunariul său și ca vistiaria reginei Maria Cristina”.

„Signor Bartolomeo știe toate operele lui Rossini și Bellini de rost și le cântă cu nespusă dulceață, încât nu ne-am mai despărți de dânsul, dară să te ferească Dumnezeu a-l vedea o dată în furia proprie fiilor sudului, italianilor. Numai ieri mi se tâmplă. Tocmai pierduse toți banii la ruletă. De cându-s n-am auzit vociferațiuni mai scandaloase, ca în gura estui om: „Dio cane, Porca Madonna, Santi coglioni” și alte impietăți, cum îngiură numai surugiii în Țara Românească”.

Sergiu Ivanovici. „El ne delectează cu imnorața ce arată la toată vorba, mai ales comentând pre Agathanghel despre impietatea beserecei ortodose și despre mărirea imperiului slav. Trebuie să știi că muscalul e foarte deștept den fire și imită minunat, însă clasele inferioari n-au ocaziune de a se instrui, fără în țări străine”.

Sinteza comparativă pe care o face autorul despre reprezentanții popoarelor europene este, în ciuda aparenței de subiectivitate, realistă și foarte expresivă, surprinzând caracteristicile esențiale: „Muscalul are credința tare în autocratul său atotputinte, ca francul în națiunea sa cea mare și glorioasă, anglul crede în bani și e superb cu suprema desteritate a diplomaților săi, cari poartă lumea de nas cu adâncă finețe. Italul vegetează politicește, dară respiră în viață artistică,

pre când ispaniul nice una nice alta, ci trăiește cu reminiscințele gloriei trecute”. Sincera dezamăgire legată de situația propriei națiuni, exprimată în finalul acestui tablou („Noi oare cu ce ne-am putea mândri?”) este compensată tonic și autoironic de avantajele excentricității de tip oriental pe care el o afișează, cu bună știință, pentru a se afla în centrul atenției damelor: „Am între altele un costum semiorientale care face furoare când ieșim la promenadă campestră cu un ciopor de copile. Când mă acutrez cu fesul grecesc ornat cu ciucur de fir până la umăr, apoi altminte în barșiu de mătase, nu numai oglinda-mi face complimente, dară toate domnișoarele-și dispută prerogativa de a mă avea cavaler”.

Atitudinea locuitorilor Europei față de frumusețile naturale și cultura artistică a țărilor din care fac parte este și ea privită comparativ, rezultând de aici impresia, confirmată, de altfel, până în prezent, că Europa este pe cât de diversă, pe atât de asemănătoare. Spre exemplu, iată cum se raportează la aceste realități italienii și elvețienii:

„Nice o zi să nu se descopere o sumă den rămășițele strălucitei cetăți (este vorba, evident, de Roma, n.n.). Italianii conservă aceste spolie cu religiozitate, nu însă pentru memorabilitatea istorică, nice den respectul antichității, ci den vilul interes. Romanii întrețin ruinele, ca cerșetorii ranele sale, spre a îndemna trecătorii la îndurare” (Roma, faur, 1839).

„E mare diferență între italieni și elvețieni, ca și între ambe țările, dară într-un respect și seamănă foarte: și unii și alții trăiesc mai ales din șarlatanism. Italianii trafică cu arheologia și elvețianii cu frumusețile naturali ale țării lor (...)” (Thun, august, 1843).

Codru Drăgușanu nu ține cont de niciun tipar cultural sau de vreo prejudecată în analiza realităților, umane și instituționale, pe care le-a întâmpinat în peregrinările sale. Spre exemplu, caracterizează diversele popoare, cu bunele și relele lor, iar mesajul care rezultă dintr-o asemenea atitudine este acela de asumare a unei poziții de egalitate culturală, dată, în primul rând, de sentimentul apartenenței la ceea ce putem numi „homo europaeus”. Din punctul lui de vedere, locuitorii Romei „sunt cei mai aprigi lotri și brigânți în lume, iară ce nu e brigante cu puțină escepțiune e cerșetor” (Roma, faur, 1839); la întoarcerea spre casă, el și însoțitorii lui au fost păziți de jandarmi, la fel ca în călătoria din „statul papale”, „căci aici mai mult ți-e asigurată viața de veci, ca cea mizeră, temporară, ce toți ți-o atacă, ca mai curând să te bucuri de eternitate”; relația cu religiile creștine existente este obiectivă și egal critică, autorul având respect „de orice beserecă”: „cultul catolic e pompos și impozante (...), dar mie nu-mi plac ceremoniele lui, pentru că se produc cu pre mare exactitudine și minuțiozitate ostenitoare. Nu-mi place însă nice simplitatea uscată a protestanților, care încă avui ocaziune, ici cole, a o

cunoaște”; „poporul nostru e religios, cultura lui poate purcede numai den beserecă; aici dară trebuie să aibe model de estetică simplă, de ordine esemplară și de economie la toată proba, ca să aibe ce imita într-ale sale acasă”; [Ceremoniile ritului luternan] „sunt de tot simple, cam ca ale luteranilor noștri, observai totuși un ce curios, că pastorele foarte des repeți o ectenie scurtă den liturgia sântului Ioane-Gură-de-Aur, se citiră molifte lungi, ca la noi răsăritenii, apoi pre lângă imne acompaniate de organ urmă o predică foarte rău declamată și adormitoare - las'că poate unde nu-i pricepui altele, fără den când în când vorbele: *Lord God*”).

De asemenea, trecerea dinspre Germania spre Franța s-a făcut „fără multă șicană den partea vămei france, altumintre rău făimată în străinătate” (Pariși, august, 1840)⁷, în ciuda caracterului „minunat” al francilor, „poporul agricol, mai mult ca aiure are în față întipărită grigea și ruditatea nedespărțită de această clasă a societății pretotindene, semne ce contrastă eminente cu fina aparență și frivolitatea cetățenilor urbani, a căror soarte, oriunde, e mai fericite” (ibidem); aceeași soartă o are și „cetățianul” (adică „orășeanul”, prin calc structural după fr. *citoyen*, n.n.), care „șede înghesuit între ziduri, se îmbată de putoarea fabricilor unde e ocupat, se îneacă de pulberea stradelor strâmte și lipsite de aer curat” (Vindobona, decembrie 1938), fapt ilustrat de cele „patru sute de mii de suflete” din Viena, „sărace suflete puse claie peste grămadă”, care, pe străzile „ca nește crepături între stânci”, „bușguie, pedestrii, epeștrii (sic!) și în trăsure de toată specia, așa de îndesat cât cugeți acum, acum se turtesc unii pre alții, ce totuși nu se tâmplă!” (ibidem); „poștaliunii (vizitiii, n.n.) lombardo-veneți aduc binișor cu *Schwager-ii* tăcuți și flegmatici germani, care pentru toată lumea n-ar ieși den treapetul ordinar, așa-numitul *Kaiserlicher Trab* nice pentru *Trinkgeld-ul* duplicat” (Mediolan, ianuar 1839) etc.

Pe de altă parte, în ciuda unor diferențe tratate cu superioară ironie („șchioapătă numai în privința pedepselor corporali, pentru a căror abolire n-au venit timpul - după spresiunea boiarilor legislatori”), „justiția criminală (din Țara Românească, n.n.), den altele destul de parțiale, e totuși europeană, modernă, nu recunoaște tortura, nice confiscățiunea bunurilor, apoi nice dreptul statar. (...). Legile criminali sunt den altele uniforme pentru toți, nu ca la noi în Transilvania, unde omorul unui nemeș costă 200 de florini, al unui libertin 40 florini și al unui iobag 20 florini. (...) Oricum, justiția criminală ar putea fi model Transilvaniei: apoi aci nice se comit atâtea crimini și lotriele oarecând faimoase s-au stârpit cu totul” (București, mart, 1840).

⁷ Pe de altă parte, problema „pasului” (a pașaportului) era deja „rezolvată” în Anglia: „omul nostru ne spuse că asemenea institut e necunoscut în Anglia, ci e numai lusul continentului. În adevăr nice o piedică mai urâtă pentru călători ca această carte de siguranță, inventată spre speculă, cu care pierzi nespun [de] mult timp” (Londin, septembrie, 1840).

Pentru călătorul român, obișnuit cu medii și cu oameni diverși și având ca unic argument substanțial, pe lângă buna creștere familială, autoeducația, totul este comparativ, în funcție de contextul spațio-temporal. Astfel,

(anglul) „nu e speculante de nevoie, ca alte națiuni, ci speculante de condițiune, și așa toate i-s cu puțință” (Londin, septembrie, 1840),

„la început în Franția toate în cea mai bună ordine, mai presus ca în Germania, dară venind den Anglia, deodată ți se pare că ieși den palațiu și intri în bordei, așa e insula aristocrată pe lângă contininte”, „cum că francul asemănat cu anglul are caracter ușurel, se recunoaște și dintr-aceea că în Franția tocmai ca la noi pretotindeni afli mobilie defectuoase [imobile, n.r.], ochi de ferestre spărți, cuțite ce nu taie, uși ce nu se închid bine și alte multe, dară în Anglia, ferească Dumnezeu, nu: acolo toate sunt întregi, derese sau cârpite, încât nu te poți plânge. Apoi când afli ceva defectuos și faci observare, anglul se roagă de iertare, dară francul îți ține o predică - căci e limbut, act de curtesie nu prea lăudabile, dară e în firea lui - el nu se înclină oaspelui”, „tocmai ca în Germania cu cunoscutul *gleich-gleich*, așa pați și în Franția - nimeni nu se ține de cuvânt. Anglul den contră defige secunda când să-ți plinească voia acurat și nu-ți rămâne datoriu”, „caii angli merg în pas, cei germani în trepăt, cei franci în galop și poșta românească a domnului Tache Zisul în carieră, adecă în fuga mare, fără diferență în timp și distanță” (Pariși, ianuar, 1841),

csárdás-ul maghiar „în grad superlativ e divin” în comparație cu *cancanul* francez, „această batjocură în centrul civilizațiunii europene, la francii atât de estetici în toate uzanțele sociale” (Pariși, faur 1841),

limba franceză „e ca și universale, și nu se ostenesc, ca noi, a învăța limbe străine, afară de cele clasice. Țara lor e mare și grasă în tot respectul, de aceea nice călătoresc în măsură, ca alte națiuni, fără căutând câștig” (Nisa, iunie, 1842),

„lazzaronii sunt trocarii napoletani. Dacă nu știi ce-s trocarii întreabă un brașovean și-ți va spune, apoi, mutatis mutandis, lazzarone și trocariu e una și aceeași viță de oameni (...)” (Neapole, august, 1842),

„ți-aș mai scrie despre Germania, că multe-mi plac ale eastei țări, dară oamenii, cu câte calități bune au, se știu face și de râș și de ură. Așa, spre esemplu, *die deutsche Ehrlichkeit* (probitatea germană, n.a.) pre care călăresc nemții, nu e virtutea de care m-aș fi putut convinge în viața practică, căci în Germania, ca și aiure, toți cu cari ai treabă se silesc a te beli cum pot mai bine, și ospitalitatea, acasă la toate popoarele barbare, să nu o cauți în eastă țară. (...) Afară

de acestea, germanii sunt învățați de spăriat, dară numai după ideea lor infailibili în științe” (Francofurt pre Mein, ianuar 1843),

cenzura țaristă în Rusia nu era nici pe departe atât de drastică pe cât era vama franceză (vezi supra): „cărțile netipărite în Rusia nu ni se confiscară, ci sigilate în pachet pre apromisiune de onoare ni se înmânară, spre a le supune cenzurei în Petrupole, care apoi într-un minut le dăchiară libere”, „în Rusia e mai multă toleranță religioasă ca în toată cealaltă Europă și aceasta e meritul țarilor”, „muscalii în genere sunt oameni cu anima bună, foarte prevenitori către străini, și se străduiesc ca acestora să deie cât de bună ideie (sic!) despre țara și gintea lor, de comun mai rău făimate, decât în adevăr rele” (Sântu Petrupole, prier 1843),

„Anglia e mama libertății politice și ca să și-o păstreze posedă mai multe năi de rezbel ca Francia de comerț, apoi câte alte iperbolii chiar după debila mea judecată” (Londin, septembrie 1840),

francul „se vede că e de un sânge cu noi”, „se interesează de tine, îndată te întreabă despre instituțiunile patriei tale, căci el este preste toate politic sau, și dacă nu e, crede a fi” (Nicea provinciale, iunie 1848),

„cu spleenul anglilor are Elveția noroc, căci acesta-i face să cerceteze frumusețile naturali, altminte [elvețienii, n.n.] ar trăi ca vai de ei în vizuinele Alpilor” (Thun în Elveția, august 1843) etc.

Codru Drăgușanu este conștient de faptul că în Transilvania, spre exemplu, populația românească era lipsită de drepturi politice egale cu cele ale maghiarilor și germanilor, spre deosebire de „națiunile genetice” ale Elveției, germani, franci și italieni. Concluzia pe care o trage în ultima epistolă, semnată Paris, septembrie 1844, dar publicată în 1879, despre atitudinea popoarelor Europei față de români arată admirația necondiționată către Franța, recunoștința către ajutorul ei contemporan și speranța că acesta va continua și în viitor, pe de o parte, și rezerva în privința suportului din partea celorlalte națiuni europene: „anglul ne iubește ca să-i cumpărăm fabricatele (...), germanul ar dori să-i dăm loc de colonie pretotindenii cu privilegii (...). Ispanul, bine c-a decăzut, ne caută preste umăr, și așa oricăruia, pentru că nu poartă ca dânsul șaptesprezece nume de familie (...). Nu e multă speranță în italian, de nu cumva lui însuși îi vine cineva în ajutor. Polonii, un popor cavaleresc, niciodată nu se vor rădica, însă nici prea merită, căci, ca și maghiarii noștri, după musulmani sunt poporul cel mai egemonic din lume. O singură gințe în lume cere și merită stima și grațitudinea noastră: națiunea franceză”. În ciuda aparențelor, concluzia lui Codru Drăgușanu nu este nici încrâncenată și nici

resentimentară: este firesc ca englezii să-și vadă, înainte de toate, propriile interese, este firesc, de asemenea, ca germanii, ei înșiși foarte divizați („germanii sunt 40 de milioane, dar au și 40 de împărați cu mic cu mare și așa între dânșii e mai multă diferență ca între națiuni diferite”, Baden-Baden, iulie, 1840), să-și continue politica colonizatoare, cu bunele și cu relele ei⁸, spaniolii sunt prea departe și, în consecință, dezinteresați în genere de ce se întâmplă nu numai cu noi, ci și cu alții aflați în preajmă, iar italienii sunt un dezarmat și dezarmant popor care „bușguie de artiști” și care trăiește din reminiscențele istorice, artistice și culturale ale unui trecut mult prea îndepărtat.

Respectul autorului față de ceilalți este vizibil și în aprecierile sale asupra limbilor europene, de care avea cunoștință, prin autoeducație și experiențe personale, mai mare sau mai mică. Astfel, elogiul său se îndreaptă, în mod firesc, spre limba franceză: „nice poate fi în lume limbă mai limbută ca cea francă. Despre lucrurile cele mai puerile poți să te exprimi cu grație, cu dulceață, cu exactitate și importanță, ca cum ai tracta despre soartea națiunilor. (...) Limba francă n-are spresiuini injurioase, ci e cu totul estetică (...), apoi, când într-o limbă poți exprima tot ce voiești, ba încă cu rară eleganță, aceea e, firește, destul de avută” (Pariși, august, 1840). Despre limba engleză, pe care se pare că o cunoștea mai puțin decât franceza, germana, italiana sau maghiara, limbi cu care româna avea legături atât genetice, cât și de ordin administrativ, are impresia că „n-are sunuri plăcute, cu care suntem dedați în limbile continentale, sau că noutatea ne-o înfățosează așa”. Asistând la o operă în limba engleză, comentează depreciativ melodicitatea acesteia sau, mai bine zis, lipsa ei de armonie: „nu-mi plăcu cântul de loc, căci-mi zgâria urechile, atâte șire de vorbe monosilabe. Se zice că brevitatea vorbelor angle e acomodată pentru comanda nautică (...). Crez, dară pentru cântec nu și-o vor acomoda nicecând, armonia cere vocali sonori, limpezi, nu înghițite și strănutate, ca în limba lor” (Londin, septembrie, 1840). Prin comparație, implicită, apreciază specificitatea engleză printr-o expresie franceză: „tot ce e simplu și elegante *à l'anglaise*, adecă pre gust anglic” (ibidem). În context, nu se abține să amintească una dintre realitățile binecunoscute ale epocii, respectiv franțuzismul lingvistic predominant mai ales în societatea muntenească de salon.

Este momentul să fie amintită așteptata și fireasca implicare a lui Ion Codru Drăgușanu în modernizarea limbii române, în contextul unei perioade de schimbări și reconfigurări structurale marcate, pe de o parte, de valorificarea tradiției lingvistice moștenite și, pe de altă

⁸ Un model german demn de urmat în privința învățământului este în Transilvania, unde multiplele confesiuni au organizat numeroase colegii.

parte, de orientarea spre sursele moderne de îmbogățire lexicală, cu scopul constant de desprindere de cultura orientală și de ancorare în cea occidentală latină și romanică. Alegem, spre exemplificare, descrierea componentelor unei nave fluviale: „Partea den ante, numită *rostru* (cioc), italienește *prova*, poartă un *stindard* [din it. *stendardo*], partea dinapoi, numită pupa [din fr. *poupe*], e mai tâmpă ca cea den ante, și aici e gubernaculul sau cârma năiei, un fel de prăgină lungă, ce pilotul [din fr. *pilot*] sau cârmaciul nu o lasă den mână (...). Toată naia are câteva salune [din fr. *salon*, it. *salone*] bine mobilate și prevăzute cu cele de lipsă pentru călători, apoi nescarii cămăruțe mici, numite cabine [din fr. *cabine*, it. *cabina*], pentru oamenii mai aleși, în fine, puntea deasupra, numită în genere bord [din fr. *bord*, germ. *Bord*], încongiurată de galerii sau gardeni, ca să nu cadă cineva în apă. Suirea în naie se chiamă îmbarcare, descinderea - desbarcare și călătoria pe apă naigațiune [din fr. *navigation*, lat. *navigatio*, *-onis*, it. *navigazione*]. Naia e prevăzută cu personale [din fr. *personnel*, germ. *Personal[e]*, it. *personale*] ce se chiamă echipagiu [din fr. *équipage*, it. *equipaggio*]. Conductorul năiei e căpitanul subț ale cărui ordine stă pilotul, economul, mecaniștii, mai mulți servitori numiți matrozi și învățăcei ce se zic muși” (București, mai, 1839). Dintr-o altă epistolă (București, mart 1840), descoperim, în sens invers, modul în care, consideră autorul, „românii și-au zorzonat limba, neavând pic de filolog” (este vorba de terminologia rangurilor militare): „Rangul minim, de corporar sau ductor se chiamă *unteroficeriu* (germanește); 2. serginte, sau maistru de veghe - *feldwebel* (germanește); 3. stegari sau sublocotininte - *praporscik* (rusește); 4. centurion sau lecutieninte - *poruscik* (rusește); 5. căpitan; 6. major (nemerite); 7. prefect sau colonel - *polcovnic* (muscălește); 8. generar - *spătar* (grecește). Tot așa se zice la duct - *țug*, la companie - *roată*, la regement sau legiune - *polc*; apoi câți alți barbarismi, cum: în loc de pretor sau stat-major - *ștab*, în loc de garniziune - diviziune: *garnizon*, *divizion*, și altele, după muscali, cari, de la Petru cel Mare până azi, încă susține (sic!) denumirile germane, las că și germanii cele france. Dară apoi francii cel puțin sunt părinții artei militare!” Este evidentă, din prezentarea acestor corespondențe sinonimice, preferința autorului spre termenii împrumutați din limbile romanice, în defavoarea celor germani sau slavi.

Concluziile care se pot desprinde din această trecere în revistă comparativă a instituțiilor, politicilor, obiceiurilor, tradițiilor istorice și culturale ale țărilor europene prin care Codru Drăgușanu a călătorit, și, implicit a atitudinii și mentalității locuitorilor acestora, ca și a percepției avute de către străini asupra lor, sunt următoarele:

la jumătatea secolului al XIX-lea, un tânăr transilvan, de condiție medie, a reușit să se autoeduce și, cu acest singur și fundamental argument, să călătorească în multe țări ale Europei, din Franța până în Rusia;

tânărul pelerin și-a asumat apartenența la un spațiu cultural mixt și și-a folosit, cu mult spirit practic, în diverse împrejurări, atuurile pentru a avea succes în viață: calitatea sa de oriental insolit în compania femeilor de curte, pentru a le intra în grații și pentru a profita în consecință, calitatea de maghiar, „june literat ungur, cunoscând cu perfecțiune limbile: germană, francă, italiană, apoi binișor angla, neogreacă și rusă, den altele espert etc.” (Sântu Petrupole, prier, 1843) pentru a se angaja în slujba unui principe, originea transilvană la un pahar de vin cu confrăți maghiari etc.;

drumurile europene începeau să fie, așadar, deschise tuturor celor care aveau curajul să le încerce;

relațiile între statele și oamenii momentului sunt prezentate sub auspiciile tradiției și modernității: era, astfel, dominantă rivalitatea istorică franco-engleză în toate domeniile și la toate nivelurile, începea să fie valorificată, la scară mai mare, istoria în scopuri comerciale, burghezia începea, din ce în ce mai accentuat, să se întoarcă spre sine, să întemeieze și să frecventeze, treptat, stațiunile turistice, continua epoca marilor descoperiri tehnologice, era perioada de modernizare instituțională structurală (politică, educațională, bancară, turistică, religioasă, juridico-administrativă etc.) pe care au cunoscut-o, mai mult sau mai puțin în continuitate, majoritatea statelor europene, se manifesta din plin o mișcare de mare efervescență culturală etc.

Multiculturalitatea prezentă în titlul acestei contribuții rezidă, astfel, atât din prezentarea internă și directă a unei/unor realități europene în prag de trecere spre modernitate, caracterizată atât de asemănări, cât și de diferențe, cât și din reflectarea unui autor-personaj care și-a îmbogățit, cu tenacitate, experiența lingvistică și culturală și care a înțeles spiritul vremurilor în care a trăit și a experimentat.

Bibliografie

Surse

1. Ion Codru Drăgușanu, *Peregrinul transilvan*, ediție îngrijită și prefațată de Romul Munteanu, București, Editura de stat pentru literatură și artă, 1956.

Dicționare

1. *Dicționarul explicativ al limbii române*, coord.: acad. Ion Coteanu și Lucreția Mareș, ediția a II-a, revăzută și adăugită, București, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.